

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

THE CONCEPT AND FEATURES OF STATE CREDITING OF BUSINESS ENTITIES AS A MEANS OF ENSURING THE EFFECTIVE USE OF BUDGET FUNDS

Петруненко Я.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарського права і процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Міністерства освіти і науки України

У статті досліджується концептуальна проблема визначення поняття та особливостей державного кредитування суб'єктів господарської діяльності як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. Проведено аналіз наукових та легітимних визначень поняття державного кредитування; здійснено оцінку ефективності цього засобу державного регулювання господарської діяльності. На підставі проведеного аналізу сформульоване авторське визначення поняття державного кредитування суб'єктів господарювання та визначено його господарсько-правову природу.

Ключові слова: державне кредитування, суб'єкт господарювання, бюджетні кошти, ефективне використання.

В статье исследуется концептуальная проблема определения понятия и особенностей государственного кредитования субъектов хозяйствования как средства обеспечения эффективного использования бюджетных средств. Проведен анализ научных и легитимных определений понятия государственного кредитования; осуществлена оценка эффективности данного средства государственного регулирования хозяйственной деятельности. На основе проведенного анализа сформулировано авторское определение понятия государственного кредитования субъектов хозяйствования и определена его хозяйственно-правовая природа.

Ключевые слова: государственное кредитование, субъект хозяйствования, бюджетные средства, эффективное использование.

The article deals with the conceptual problem of definition of the concept and features of state crediting of business entities as a means of ensuring the effective use of budget funds. The analysis of scientific and legitimate definitions of the concept of state lending is carried out; an estimation of efficiency of this means of state regulation of economic activity is carried out. On the basis of conducted analysis the author's definition of the concept of state lending of economic entities is formulated and its economic and legal nature is determined.

Key words: state lending, business entity, budget funds, efficient use.

Постановка проблеми. Однією з форм державної підтримки суб'єктів господарської діяльності є їх кредитування на умовах і в порядку, визначених законодавством України. Кредитування являє собою особливу сферу фінансово-правових відносин, у які суб'єкти господарювання можуть вступати або на стороні кредитора (банки, інші фінансові установи), або на стороні позичальника. При цьому слід зауважити, що державне кредитування має низку характерних особливостей, зокрема щодо умов, підстав та форм його здійснення. Тому, виступаючи одним із господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державне кредитування вирізняється з-поміж інших видів державної підтримки суб'єктів господарювання передовсім за механізмом реалізації.

Стан дослідження. Окремих питань державної підтримки суб'єктів господарювання в цілому у своїх працях торкались такі науковці, як: В.С. Белих, З.С. Варналій, Ю.А. Ведерніков, О.М. Вінник, О.П. Віхров, Є.П. Губін, Т.С. Гудіма, В.В. Добровольська, М.О. Єгорова, Д.О. Жмуліна, О.П. Загнітко, Д.В. Задохайло, Г.Л. Знаменський, А.М. Ісаян, О.Е. Ліллемяе, Д.В. Лічак, І.М. Маленька, В.К. Малолітнева, В.К. Мамутов, О.С. Москвічова, Т.В. Некрасова, В.І. Оспіщева, М.О. Перепелиця, Д.А. Петров, Т.А. Піхняк, О.П. Подцерковний, Я.В. Рогінська, Н.О. Саніахметова, Д.В. Слинко, Г.В. Смолин, О.І. Стираська, О.Я. Стойко, І.В. Труш, В.А. Устименко, М.Л. Шинкар, В.С. Щербина, О.Х. Юлдашев, І.М. Ямкова та інші. Однак переважна більшість наукових досліджень державного кредитування так чи інакше присвячена економічним або фінансово-правовим його аспектам, у науці ж господарського права відсутні комплексні дослідження проблематики, присвячені визначенню поняття та особливостей державного кредитування як одного із важливих господарсько-правових засобів забезпечення ефективного

використання бюджетних коштів, що свідчить про необхідність проведення наукових розвідок у цій сфері і підкреслює актуальність представленої наукової статті.

Метою наукової статті є визначення поняття та особливостей державного кредитування як засобу забезпечення ефективного використання державних коштів. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати наукові та легітимні визначення поняття державного кредитування; здійснити оцінку ефективності цього засобу державного регулювання господарської діяльності; сформулювати авторське визначення поняття державного кредитування суб'єктів господарювання та окреслити особливості його господарсько-правової природи.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання державного кредитування суб'єктів господарювання, важливо визначити значення категорії «кредит» та похідної від неї – «кредитування».

Так, поняття «кредит» йде від латинських слів «*creditum*», що означає позика, борг, та «*credere*» – вірити. Як стверджує М.О. Перепелиця, у сучасному розумінні термін «кредит» зберіг своє смислове значення і розуміється як довіра, віра, у борг. Отже, у загальноприйнятому сенсі кредит – це надання грошей або товарів у борг на визначений строк на умовах повернення та платності [1, с. 2].

У національному законодавстві України поняття кредиту, кредитного договору, умови та форми кредитування визначаються ЦК України [2], ГК України [3] та іншими нормативно-правовими актами.

Згідно зі ст. 1054 ЦК України [2] за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Особливості кредитування суб'єктів господарювання визначені у ст.ст. 345-349 ГК України [3]. Зокрема, відповідно до ст. 345 кредитні операції полягають у розміщенні банками від свого імені, на власних умовах та на власний ризик залучених коштів юридичних осіб (позичальників) та громадян. Кредитними визнаються банківські операції, визначені як такі законом про банки і банківську діяльність. Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі.

На основі аналізу вищенаведених правових норм можна дійти висновку, що обов'язковим учасником кредитних правовідносин виступає банк або інша фінансова установа. Не є винятком і ті випадки, коли кредитором виступає держава. При цьому обов'язковою підставою виникнення таких правовідносин є кредитний договір, в якому визначаються суттєві умови кредитування.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» [4] банківський кредит визначається як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Відтак предметом кредитування відповідно до Закону [4] можуть виступати не тільки грошові кошти, але і фінансові гарантії, право вимоги, продовження погашення заборгованості. Звідси виникає різноманітність форм та видів кредитування.

Одним зі специфічних видів кредитування виступає державне. У науковій літературі пропонуються різні визначення поняття «державний кредит», однак законодавча дефініція цього поняття наразі відсутня.

Так, з позиції фінансового права *державний кредит* – це сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) стосовно питання мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості та платності, у процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, в яких держава може бути позичальником, кредитором або гарантом [5].

Таким чином, державне кредитування суб'єктів господарювання фактично переслідує дві головні економічні мети – мобілізацію додаткових бюджетних коштів і їх ефективний розподіл та надання фінансової підтримки підприємствам, іншим господарюючим суб'єктам. Між тим варто зауважити, що в науковій літературі під поняттям «державне кредитування» розуміються не тільки правовідносини, в яких держава в особі її органів виступає кредитором, але і ті, в яких вона є позичальником.

Зокрема, Н. Лубкей вважає, що державний кредит – це відносини, у яких держава виступає у ролі позичальника, кредитора або гаранта повернення кредиту, тобто це система кредитних відносин за участю держави [6, с. 30]. Подібної точки зору дотримується й О. Чеберяко, зазначаючи, що державне кредитування являє собою доволі специфічну ланку державних фінансів, в якому держава відіграє роль позичальника коштів (класична форма державного кредиту), кредитора або гаранта повернення коштів. Воно характеризує особливу форму фінансових відносин держави і разом з тим виокремлюється в окрему ланку, що не має ні власного органу управління, ні самостійного фінансового фонду (мобілізовані кошти проходять, як правило, через бюджет) [7, с. 32].

Державне кредитування у випадках, коли держава виступає позичальником, а кредиторами є банківські установи, підприємства, страхові компанії, населення та ін.,

може виражатися у таких формах: державні позики, використання частини вкладів населення в ощадних установах, грошово-речові лотереї, використання коштів державного позикового фонду [8, с. 82].

Розглядаючи державне кредитування суб'єктів господарювання як один із видів державної підтримки та засобів регулювання господарської діяльності, мається на увазі передовсім такий вид кредитних правовідносин, у яких держава виступає кредитором, тобто надає на умовах платності, строковості та повернення бюджетні кошти суб'єктам господарювання на визначені цілі або реалізує повноваження кредитора у інших формах. Однак у разі, коли позичальником виступають суб'єкти господарювання державної форми власності, то такий вид державного кредитування також можна віднести до господарсько-правових засобів.

Таким чином, державне кредитування суб'єктів господарювання являє собою доволі широкий спектр правовідносин, оскільки може виражатися у різних формах та належати до різних видів.

У межах цього дослідження важливо, крім іншого, оцінити ефективність державного кредитування суб'єктів господарювання. Економічну ефективність застосування цього господарсько-правового засобу можна оцінити, проаналізувавши показники державного бюджету. При цьому також необхідно враховувати обсяг простроченої заборгованості суб'єктів господарювання, що утворився за наслідками звітного періоду.

Так, у Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» було закладено 1884200 тис. грн – доходів від операцій з кредитування та надання гарантій у 2017 р. [9], що склало приблизно 0,2% сукупного доходу державного бюджету. При цьому у 2016 р. державою було надано кредитних гарантій суб'єктам господарювання на суму 16523 млн грн, що майже на 4000 млн грн більше, ніж у попередньому році (12757 млн грн). За період з 2004 р. значні обсяги державних гарантій надавались у 2009 р. (32110 млн грн), у 2012 (75349 млн грн) та 2013 р. (21887 млн грн) [10].

Як видно, існує певна диспропорційність між доходами державного бюджету, отриманими від кредитних операцій, та видатками, затраченими на ці ж операції. Така диспропорційність пояснюється тим, що метою державного кредитування суб'єктів господарювання не є підвищення прямих надходжень у державний бюджет саме за рахунок доходів від кредитних операцій. Натомість головним чином переслідується мета підвищення обсягів ВВП, покращення інших макроекономічних показників в Україні, і, як наслідок, зростання дохідної частини державного бюджету, скорочення його дефіциту тощо. Однак, оцінюючи динаміку зміни обсягу ВВП в Україні за останні декілька років, можна зробити висновок, що тенденція до стійкого зростання не спостерігається [11].

Також звертають на себе увагу значні обсяги простроченої кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання. Так, прострочена заборгованість суб'єктів господарювання за кредитами, залученими під державні гарантії, станом на 1 жовтня 2017 р. становила 44345 млн грн, а за державними кредитами – 532 млн грн. Таким чином, загальний обсяг простроченої кредитної заборгованості суб'єктів господарювання за звітний період (перший триместр 2017 р.) становив 44887 млн грн. Крім того, варто вказати на наявність простроченої кредитної заборгованості у тих суб'єктів господарювання, щодо яких проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи. Заборгованість таких суб'єктів господарювання становила 7751 млн грн [12].

Отже, необхідно констатувати, що відсутність комплексного та системного підходу до регулювання механізму державного кредитування суб'єктів господарювання суттєво знижує його ефективність. Між тим державне

кредитування може стати потужним засобом регулювання господарської діяльності, сприяння розвитку перспективних галузей виробництва та підвищення підприємницької активності в Україні.

Висновки. На підставі проведеного у цій статті аналізу можна резюмувати таке. До визначальних особливостей державного кредитування суб'єктів господарювання як господарсько-правового засобу можна віднести таке: 1) є різновидом державної підтримки суб'єктів господарювання згідно із Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [13], тому характеризується всіма основними ознаками державної підтримки; 2) здійснюється у різних формах, основними з яких є виділення коштів із державного бюджету на фінансування програм кредитування, надання пільгових кредитів, компенсація частини відсотків за комерційними кредитами, надання державних гарантій тощо; 3) застосовується програмний метод регулювання, за якого конкретні підстави та умови кредитування визначаються в програмі кредитування з урахуванням положень закону та обсягів бюджетного фінансування, що визначені у законі про державний бюджет на відповідний рік, однак на ці правовідносини поширюють свою дію і загальні принципи кредитуван-

ня – цільовий характер, платність, строковість, повернення; 4) взаємні кредитні зобов'язання держави та суб'єкта господарювання виникають на договірній основі, форма та зміст кредитного договору мають бути погоджені Кабінетом Міністрів України або іншим уповноваженим на це органом виконавчої влади; 5) здійснюється на конкурсній основі, умови та порядок проведення конкурсу визначаються уповноваженим державним органом у сфері державного кредитування.

Таким чином, у підсумку *державне кредитування суб'єктів господарювання* можна визначити як особливу форму державної підтримки, яка надається державним підприємствам, суб'єктам господарювання іншої форми власності, які мають важливе стратегічне значення для національної економіки, суб'єктам малого та середнього підприємництва, сільськогосподарським товаровиробникам, а також суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності шляхом прямого виділення кредитних коштів із державного бюджету або надання державних гарантій, повної або часткової компенсації кредитної заборгованості, що здійснюється через банк або іншу фінансову установу, на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Перепелиця М.О. Значення державного кредиту як елемента фінансової системи держави. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 2 (8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_17
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5. Ст. 30. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
5. Фінанси. Курс для фінансистів: навч. посібник. За ред. В.І. Оспіщева. К., 2008. 567 с.
6. Лубкей Н. Державний кредит як система кредитних відносин за участю держави. Світ фінансів. 2008. № 4 (17). С. 28–34.
7. Чеберяко О. Вплив державного кредитування на рівень боргової безпеки України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2015. № 2 (167). С. 29–36.
8. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси: навч. посібник. За ред. О.Я. Стойка. К.: Алерта, 2014. 432 с.
9. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1801-VIII. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 3. Ст. 31. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
10. Інформація про надані державні гарантії з 2004 року (станом на 01 липня 2017 р.): боргова статистика Міністерства фінансів України. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/reistr-derzhavnykh-harantii>
11. Валовий внутрішній продукт. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>
12. Звіт про прострочену заборгованість суб'єктів господарювання перед державою за кредитами (позиками), залученими під державні гарантії: Квартальний звіт про виконання Державного бюджету України за III квартал 2017 року. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=383780>
13. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1555-VII. / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2014. № 62. Ст. 1704. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>